EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

УДК 321.01(100)-055.2(091)

Лідія Іванівна Марфобудінова

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49000, Україна

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-3161-2451>, E-mail: lida-05@ukr.net

Received 10 October 2018; revised 14 November 2018; accepted 10 December 2018

doi: 10.15421/341910

ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО РОЛЬ ЖІНОК У СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ: ОГЛЯД ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Анотація.

У статті розглядаються теоретичні погляди філософів античності відносно ролі жінок у політиці та суспільній діяльності, принцип андрогінності у гностичизмі, єретичний рух та окультизм – епоха повного пригнічення «жіночого», раннє Відродження як епоха перших теорій рівності статей. Погляди філософів нового часу щодо участі жінок в політиці та управлінні державою. Гендерна асиметрія як чинник формування традиційної західної культури. Просвітницькі та соціалістичні ідеї про рівноправ'я жінок та чоловіків. XX століття – століття гендерної самосвідомості.

Ключові слова: гендер, стать, політика, жінка, чоловік, концепція гендерної рівності, гендерна асиметрія.

Lidiya I. Marfobudinova

Oles Honchar Dnipro National University

Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3161-2451>, E-mail: lida-05@ukr.net

***Evolution of representations about the role of women
in social and political life: the basic concept***

Abstract.

The researcher analyzes the conceptual approaches and practical changes in the system of government (the participation of women in politics and public life) during the period (from the Antiquity to the twentieth century). This article raises questions related to the theoretical views of the philosophers of antiquity on the role of women in social activity. The principle of androgyny in Gnosticism, heretical movement and occultism are an era of complete “oppression” of women in both social and political life. The epoch of the Early Renaissance, where one of the first concepts of equality of articles is formed, is studied. The views of philosophers of the modern age on the participation of women in politics and government are analyzed. Arguments of philosophers regarding the participation of women in civil society as a necessary part of it. Gender asymmetry as a factor in the formation of traditional western culture. The beginning of the XVIII century - an era of new approaches to assess the principle of gender differentiation (liberal philosophy and the concept of civil rights). An overview of the philosophical views of Marxism in relation to the social and political participation of women (attention is paid to the aspect of gender differentiation of society). Educational and socialist ideas about the equality of women and men. The concept of the twentieth century concerning the role of women in political and social life (the age of gender identity) is explored. Robert Stoller Gender Identification and Gender Socialization. Study of the theory of gender socialization Tolkot Parsons. An alternative preliminary conception of Simon de Beauvoir regarding the participation of women in political life is analyzed. The issue of gender inequality as a political phenomenon in Pierre Bourdieu's Man's Domination is explored, where the concept of “habitus”

reveals mechanisms that ensure the resilience of traditional gender dispositions in the political field.

Key words: gender, gender, politics, woman, man, concept of gender equality, gender asymmetry.

Лидия Ивановна Марфобудинова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Пр. Гагарина 72, Днепро, 49000, Украина

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3161-2451>, E-mail: lida-05@ukr.net

***Эволюция представлений о роли женщин в социально-политической жизни:
обзор основных концепций***

Аннотация.

В статье рассматриваются теоретические взгляды философов античности относительно роли женщин в политике и общественной деятельности, принцип андрогинности в гностицизме, еретическое движение и оккультизм – эпоха полного подавления «женского», раннее Возрождение как эпоха первых теорий равенства полов. Взгляды философов нового времени на участие женщин в политике и управлении государством. Гендерная асимметрия как фактор формирования традиционной западной культуры. Просветительские и социалистические идеи о равноправии женщин и мужчин. XX век – век гендерного самосознания.

Ключевые слова: *гендер, пол, политика, женщина, мужчина, концепция гендерного равенства, гендерная асимметрия.*

Постановка проблеми. Вся історія суспільства – це історія політичного володарювання чоловіків. Звичайно існують в історії поодинокі випадки, коли пост правителя займала жінка, але це скоріше виняток, загалом жінці довгий час відводилось місце берегині домашнього затишку. З одного боку можна говорити про те, що така ситуація влаштовувала самих жінок, адже їй не потрібно було «здійснювати подвиги» чи вирішувати справи, які «її не обходять», бо вона в них «нічого не тямить», тобто займатись суспільно-політичною діяльністю. З іншого ж боку, умови, які створювались у суспільстві не давали жінкам шансів проявити/ не проявити здатність до цієї управлінської діяльності поза межами домашнього господарювання та народжування дітей. Формування стереотипів протягнуте ниткою крізь століття формує у жінок «особливий тип поведінки», де певні сфери для неї зачинені, «бо вона жінка», а це – «чоловіча справа». Звичайно ж сперечатись із природою з точки зору біології марно, оскільки чоловіча стать дійсно має більшу фізичну силу, ніж жіноча. Однак, вважати влаштування її мозку «іншим» вважаємо не доречним. Формування її як «іншої» ніщо інакше як наповнення мозку інформацією, що формує її як «іншу», що й обмежує її право на учать, зокрема і у полі-

тичних процесах.

Можна констатувати той факт, що на сьогоднішній день досягти гендерного паритету в політиці ще не вдалося, однак еволюція концептуальних підходів та практичні зміни у системі влади (участь жінок у політиці) мають значні зрушення. Тож **метою статті** є огляд теоретичних поглядів мислителів щодо гендерної рівності в політиці від Античності до сьогодення.

Аналіз публікацій. Ґрунтовний вклад в розвиток політичної науки, та уявлень про розподіл ролей у суспільстві внесли такі античні філософії як Платон «Держава» та Аристотель. Згодом у середньовічний період з'являється концепція статі Іоана Скотта Еригени (Ериугена) «Про поділ природи». У XV ст. «Молот відьом» Якова Шпренгера та Генріха Інстіторіса. Представник Відродження Корнелій Агриппа фон Неттесхайм. Місце та роль жінки у ідеальних містах описували утопісти Т.Мор, Т. Кампанелла. Класична німецька філософія І.Кант «Есе про високе і прекрасне», та Ф.Гегель «Феноменологія духу». Французькі утопічні соціалісти Сен-Симона і Ш. Фур'є про рівноправність жінок і чоловіків. Соціальна філософія Маркса, відома праця Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави». XX століття. Стаття як соці-

альна категорія М. Мід (1935), теоретик фемінізму Симона де Бовуар «Друга стаття» (1949), Т. Парсонс (1940-1950 рр.) – теорія гендерної соціалізації, П. Бурдье (1998) «Чоловіче панування», де проблема гендерної нерівності розглядається як політичний феномен. Сучасні ідеї фемінізму розглядають А.Дворкін, Белл Хукс (Глория Джинн Уоткінс), Ч. Морага.

Виклад основних положень. Впродовж століть жінка була поза межами політики, публічної сфери та сфери володарювання. Управління державою відбувалося поза жіночою участю. Нижче наведені погляди мислителів яскравий приклад підтвердження цієї тези, однак слід більш детально розглянути кожен із них, щоб все ж таки знайти передумови формування концепцій гендерної рівності (хоча не всі сучасні концепції теоретиків політичної науки можна іменувати концепціями гендерної рівності, багато серед них таких, які відводять жінкам пасивну участь через її «особливу природу»).

Більшість теоретиків, починаючи з мислителів античності говорили, що біологічні особливості, пов'язані із жінками не лише не дозволяють їм брати участь у прийнятті політичних рішень, а й розвивати якості, які із ними пов'язані. Для античності була характерна ієрархічна побудова світу, де головними були боги, потім люди, а потім тварини та рослини. Однак, люди – жінки та чоловіки, раби та вільні люди, діти та дорослі не вважалися рівними. Незалежно від реального становища жінки у суспільстві для усього періоду античності характерним було визнання нерівної цінності чоловіка та жінки, котре мотивувалось їхньою «різною природою». Класичне для античності розуміння статі висловлював Аристотель, він приходить до висновку, що «чоловік за своєю природою вище, жінка – нижче, перший володарює, друга підкорюється»[1]. Як чоловік, так і жінка володіють певними моральними якостями, але в силу різної їх природи їм притаманні різні чесноти: для жінки мовчання, наприклад – чеснота, для чоловіка – ні. Настільки ж відмінні функції чоловіка та жінки в сім'ї: кожен виконує свої обов'язки, не втручаючись у справи один одного.

Ставлення до проблеми статі видатного філософа Платона було нетиповим для античності, аналізуючи трактат «Держава» Платона іноді називають «першим античним фемінізмом». В ідеальній державі Платона всі люди взаємодіють виключно для суспільного блага. Тому тут немає ані приватної власності, ані сім'ї (принаймні у представників вищого стану), ані окремих домогосподарств. На думку Платона, жінки, які звільнились від домашніх обов'язків, можуть нарівні із чоловіками, брати участь у державних справах. Хоча природа жінки інша, аніж у чоловіка, це не впливає на її здібність виконувати на рівні із чоловіком будь які покладені на неї обов'язки. «Однакові природні якості – пише Платон, – зустрічаються як в живих істотах однієї, так і іншої статі, за своєю природою як чоловіки, так і жінки можуть брати участь у всіх справах» [2].

Жінки, в залежності від їхніх здібностей, можуть бути філософами та навіть воїнами. Суспільне виховання дітей може бути покладене як на чоловіків, так і на жінок. Платон впритул підійшов до ідеї рівноправ'я жінок та чоловіків. Однак, не варто перебільшувати «фемінізм» Платона, беручи до уваги його діалоги «Тимей» та «Пир» видно, що він притримувався традиційної для античності точки зору стосовно нерівності статей.

Припускаємо, що підхід філософів античності не надавав жінкам, на рівні з чоловіками, права на упадіння державою та політичну діяльність.

Поява християнства означала розрив із язичницькою традицією протиставлення статей та підкорення жінки, як істоти нижчої за своєю природою, чоловікові. Висока оцінка жінки у християнстві – частина нового погляду на розподіл статей, котрий вже не вичерпується лише необхідністю народжувати та вести господарство. Згідно із християнською догматикою, чоловік та жінка спільно виражають образ Божий у людині. Існують розхожі уявлення, що раннє християнство заперечувало шлюб та статеву любов та схияло людей до відмови від сімейного життя. Однак, у християнських доктринах цього не зазначало-

ся. Хоч християнський шлюб і повинен бути «цнотливим», це не означає, що чоловік та дружина не повинні вести нормальне сімейне життя. Супротивниками шлюбу та статевого життя виступали не християни, а представники релігійно-містичних вчень, які об'єднуються під назвою гностицизм. Гностицизм виник ще до нашої ери (до народження Христа) але надалі увібрав у себе елементи християнської доктрини. Проблема статі у гностицизмі займала особливе місце. Основні розбіжності гностицизму та християнства полягають у різному ставленні до матеріального світу. Християни признають світ творінням Бога – тому не можуть зневажати матерію та людське тіло у всіх його проявах. На думку гностиків Бог не створював ні матеріальний світ, ні людське тіло. До появи світу призвела низка надзвичайних обставин, Бог представив себе в серії послідовних персоніфікованих сутностей (еонів), кожна із яких була андрогінна.

Принцип андрогінності був дуже важливий для гностиків. На їхню думку Бог включав у себе як жіночність, так і мужність.

У своєму творі «Про поділ природи» Іоан Скотт Еригена (Ериугена) виклав свою концепцію статі. Він вважав стать результатом розподілу від самого початку єдиної людської природи [3]. Чоловік та дружина – дві сторони людської природи розум(дух) та почуття.

Проблема статі відображалась в масовій свідомості Середньовіччя й у зв'язку із вченнями різноманітних ересей. Вони широко розповсюдились у Європі у XIII столітті, ці ересі вносили в суспільну свідомість сюжети прославлення безшлюбності, ненависті до жінок (вважалося, що жінка своїм виглядом провокує чоловіка до вступу у любовний зв'язок).

По мірі ослаблення влади церкви в період пізнього Середньовіччя та раннього Відродження у всіх прошарках суспільства зростав вплив еретичних рухів та окультизму. Саме в цей час Європою ширяться багаточисленні процеси відьом та чаклунів. Якщо раніше католицька церква намагалась триматись подалі від народної віри, вважаючи її марновірством, то в період пізнього Середньовіччя церковні автори починають активно обговорювати про-

блеми демонології та відьомства. У XV столітті з'являється відома книга Якова Шпренгера та Генріха Інстіторіса «Молот відьом»[4]. Її автори доводять, що жінка більш схильна до чаклунства та угоди із дияволом, ніж чоловік.

На рубежі середніх віків існували філософські твори іншого роду, не типові для цього часу, спрямовані на захист жінки. Відомий представник Відродження Корнелій Агриппа фон Неттесхайм написав трактат «Про благородство та перевагу жіночої статі», де доводить, що жінка за своїми духовними характеристиками знаходиться значно вище, ніж чоловік. Проти ненависті до жінок також виступила Христина Пізанська [5]. На її думку чоловіки, які говорять із ненавистю до жінок, діють всупереч розуму та природі. Треба відзначити цей етап, скільки за повної відсутності рівноправ'я між жінками та чоловіками, поява таких праць свідчить про значне зрушення в системі світосприйняття.

Хоча багато мислителів раннього Відродження мислила мовою окультичних наук, їх увага все більше зверталась до від проблем трансформації душі до проблеми реформи суспільства. З'являється маса проектів раціональної перебудови суспільства та природи. В цей період виникають перші теорії рівності статей в суспільстві. Та проекти реформи відносили чоловіка та жінки. Ці проекти, зазвичай мали характер роздумів про політичний, економічний, суспільний устрій ідеальної держави. Сьогодні ми називаємо ці трактати утопіями.

Англійський політик та мислитель Томас Мор описав у трактаті «Золота книга» ідеальну державу. Тут чоловіки та жінки приймають участь в суспільно корисній праці, займаються науками та мистецтвом. Жінки можуть бути священними, котрі одночасно представляють в Утопії головних посадових осіб, вони можуть служити в армії разом зі своїми чоловіками. Мор, на відміну від авторів багатьох інших проектів зберігає сім'ю, однак шлюб засновується не на любові, а на схожості характерів майбутнього подружжя. Мор прагне реформувати соціальні відносини в сучасній йому Англії, зокрема, надати жінкам право от-

римувати освіту.

Трактат «Місто сонця» Томмазо Кампанелли ілюструє ідеальне місто кероване на науковій основі. Там немає власності та сім'ї, чоловіки та жінки отримують однакову освіту, однаково одягаються. Природна відмінність полягає у тому, що чоловіки виконують більш важку фізичну працю. Народження дітей відбувається виключно в інтересах держави, яка намагається отримати «досконалих» нащадків. За допомогою розташування зірок та гороскопів начальники визначають які чоловіки та жінки підходять один одному.

Говорячи про класичну німецьку філософію не можемо оминати увагою погляди стосовно жінок та їхнього місця у суспільстві таких філософів як І.Кант та Г.Гегель. Тож Іммануїл Кант підтримував ідею про більш низькі ментальні здібності жінок, при цьому він вважав такий стан справ необхідною умовою існування суспільства. Недолік абстрактного мислення, стверджував Кант у своїй роботі «Есе про високе і прекрасне», розвиває в жінках смак, почуття прекрасного, чутливість, практичність. У сімейному житті, яка відіграє значну роль у функціонуванні суспільства, чоловік врівноважує жіночі недоліки і, таким чином, створюється гармонійна пара, в якій чоловіче і жіноче начала грають взаємодоповнюючу роль.

Тут, як і завжди в західній інтелектуальній традиції, жіноче/фемінне конституюється через статус нижчого, неповноцінного, вторинного по відношенню до маскулінного.

Ф. Гегель також виводив жінок і пов'язані з ними форми буття і свідомості за сфери громадянського суспільства і моралі. Розглядаючи в «Феноменології духу» сім'ю, він визначив її як нижчу стадію громадянського суспільства, оскільки відносини в ній розгортаються між кровними родичами, а не між громадянами. Це, за Гегелем, «нижчий світ», і так як жінки – не громадяни, це – світ жінок. Для них не існує участі в формах духу, які лежали б за межами сім'ї. Далі Гегель стверджує, що оскільки відносини в родині мають приватний характер – фокусуються на певному чоловікові та і певній дитині, остільки ці відносини і

не перебувають у сфері етичного. Чоловіки, на відміну від жінок, мають додаткову сферу активності, де вони працюють для «універсального» і «етичного». Для чоловіків сімейні відносини залишаються на рівні приватного, їм не доводиться жертвувати своїм етичним життям.

Гегелівський підхід до фемінності, двоякий. З одного боку, це – раціоналізація виключення жінок і жіночого з соціокультурної сфери. Жінки відрізняються від чоловіків як рослини від тварин, – писав Гегель у «Філософії права». Принцип, який керує їхнім розвитком, це почуття, а не розуміння універсальності, тому фемінні, за Гегелем, є загрозою громадянському суспільству. З іншого боку, існування нижчого жіночого світу – необхідна складова частина громадянського суспільства, оскільки цей світ дозволяє чоловікам процвітати як етичним істотам. Результатом цієї подвійності є ідея про придушення фемінного і відтискуванні його в приватну (нижчу) сферу.

За логікою цей підхід передбачає можливість жінок бути залученими до суспільно-політичних процесів, оскільки жінка, за Гегелем, – необхідна складова частина громадянського суспільства. Масштаб же цієї участі є категорією дискусійною та динамічною: від незначного за Гегеля до визначального у перспективі.

Гендерна асиметрія була одним з основних чинників формування традиційної західної культури, що розуміється як система продукування знання про світ.

Незважаючи на домінування зазначених вище принципів, починаючи з XVIII століття, в західній філософії формуються нові підходи до оцінки самого принципу гендерної диференціації. Виникають ідеї про те, що культурним ідеалом є возз'єднання обох онтологічних принципів маскулінного і фемінного, а соціальною нормою – рівноправність жінок і чоловіків у суспільстві.

Багато в чому виникнення такого підходу пов'язано із поширенням просвітницьких і соціалістичних ідей, розвитком ліберальної філософії та концепції громадянських прав. У філософії уявлення про рівноправність жі-

нок і чоловіків найбільше розвивалися в навчаннях французьких утопічних соціалістів Сен-Симона і Ш. Фур'є.

У 1791 р на хвилі Великої французької революції під символічним заголовком «Декларація прав жінки і громадянки» з'явився перший в історії документ, в якому фактично була сформульована вимога гендерної реконструкції самого уявлення про межі політичного поля. Автор «Декларації», мало кому відома в ту пору письменниця Олімпія Де Гуж, висловила цю вимогу в метафоричній формі. Вона заявила: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право зійти і на трибуну». Революційна влада прийняла всерйоз тільки першу половину цієї заяви: два роки по тому Олімпію де Гуж за помилковим доносом відправили на гільйотину.

Відносно філософських поглядів марксизму, вони є дещо суперечливі. З одного боку, К. Маркс фактично відкинув західну філософську традицію розглядати матерію як пасивну субстанцію – у нього матерія активна, саме «буття визначає свідомість» [6]. Цей принцип первинності матеріального, практичного розвивається в онтології і гносеології марксизму, в його економічному вченні. І оскільки в західній інтелектуальній традиції матеріальне завжди асоціюється з фемінним, можна сказати, що К. Маркс стверджує пріоритетність фемінного в культурі. Однак, це твердження неточне, бо самого К. Маркса цікавив не культурно-символічний, а соціальний аспект гендерної диференціації суспільства.

У соціальній філософії Маркс багато в чому унаслідував уявленням утопічного соціалізму і підтримував ідею емансипації жінок (хоча ніколи і не надавав цьому питанню надто великого значення). Справа в тому, що вторинність фемінного і його наслідок – дискримінація жінок в суспільстві розглядається в класичному марксизмі як частковий вияв глобальної класової стратифікації.

Набагато більше уваги «жіночому» питанню приділяє Ф. Енгельс. У відомій праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави» [7] він докладно розглядає історію та соціально-економічні основи дискримінації

жінок з позицій класового аналізу. Енгельс пояснює походження і існування дискримінації жінок тим, що в руках чоловіків сконцентрувалася власність. Однак власність, з точки зору Енгельса, виступає основою придушення не тільки жінок, а й чоловіків, які її не мають (тобто пролетаріату). Іншими словами, дискримінація жінок представляється як окремий випадок придушення людини в антагоністичному класовому суспільстві, а способом її подолання може бути тільки революція і встановлення соціалізму.

Концепція К.Маркса та Ф. Енгельса стосовно участі жінок у політиці значно еволюціонувала, у порівнянні з ідеями, наприклад, Г.Гегеля, де жінка лише частина громадянського суспільства. К.Маркс та Ф. Енгельс надають жінці можливість бути повноправним учасником політичних процесів (за умови становлення соціалізму).

Ідея розрізнення біологічної і соціальної статі висловлювалася в 1935 р М. Мід в книзі «Стать і темперамент у трьох примітивних суспільствах» [8], в книзі представлені її спостереження життя трьох племен в Новій Гвінеї. На початку дослідження Мід була переконана, що існують якісь докорінні відмінності між статями. Вона сприйняла ідею, що між чоловіками і жінками існують вроджені відмінності, тому представники кожної статі призначені для певних ролей. Отримані дані здивували її. У кожному з трьох досліджених племен чоловіки і жінки виконували абсолютно різні ролі, часом прямо протилежні загальноприйнятим стереотипам, який вважається «природними» для кожної статі. Знадобився ще не один десяток років після цих досліджень аби термін «гендер» увійшов у науковий обіг як соціальна категорія. Це сталося завдяки виступу американського вченого Р. Столлера. В 1970 році він виступив на конгресі психоаналітиків в Стокгольмі з доповіддю про поняття соціологічної статі або, як він назвав її, «гендерна самосвідомість», поклавши початок вивченню процесів гендерної ідентифікації та гендерної соціалізації. Столлер вперше позначив відмінність понять стать і гендер. Його концепція будувалася на

поділі біологічного і культурного: вивчення статі є предметною областю біології і фізіології, а аналіз гендеру може бути розглянутий як предметна область досліджень психологів і соціологів, аналізу культурно-історичних явищ. Розмежування біологічної та культурної складових у вивченні питань, пов'язаних зі статтю, й дало поштовх формуванню особливого напрямку в сучасному гуманітарному знанні – гендерних досліджень.

Якщо концепцію Р. Столлера екстраполювати у сферу політико-владних відносин (користуватись активним виборчим правом, займатись суспільно-політичною діяльністю, бути лідером думок і т.д.) припускаємо, що такий підхід дає рівні можливості як для чоловіків, так і для жінок.

У 1940 – 1950-х роках американський соціолог Т. Парсонс сформулював теорію гендерної соціалізації [9], яка заснована на біодетерміністській теорії структурно-функціонального аналізу, що грала провідну роль в американській соціології аж до початку 70-х рр. XX ст. і характерну для індустріального суспільства. Модель диференціації статевих ролей на інструментальну та експресивну, яка відповідала функціям чоловіка і жінки в родині і в міру зростання впливу даної теорії була віднесена автором до суспільства в цілому. Інструментальна функція (що вимагає владності і жорстокості) забезпечує, на думку вченого, відносини системи із зовнішнім світом, а експресивна функція (що припускає м'якість і терпіння) націлена на підтримку інтеграції членів системи. Подібне розділення ролей глибоко функціональне, необхідне для підтримання стабільності будь-якої соціальної системи і тому універсальне. Сегрегація ролей інтерпретується Парсонсом як механізм придушення можливого руйнівного для шлюбу і сім'ї змагання між подружжям за владу, престиж, успіх. Поділ ролей в сім'ї Парсонс розглядає як важливий соціологічний механізм залучення дитини до суспільства і культури. У своїй концепції Парсонс спирається на теорію З. Фрейда, згідно з якою універсальні психологічні механізми залучення дитини до суспільства біологічно обумовлені

(табу інцесту і Едіпів комплекс). Диференціація ролей в дорослому стані пояснюється різним переживаннями хлопчиками і дівчатками своєї сексуальності. Принижений соціальний статус жінок пояснюється їх анатомічною збитковістю і заздрістю до біологічної повноцінності чоловіків.

Теорія описує і пояснює соціальні відмінності між чоловіками і жінками як біологічно детерміновані, обумовлені сексуальними не-свідомими інстинктами. Основна увага в процесі залучення до суспільства і культури приділяється процесу соціалізації, в якому особистість займає пасивне місце, будучи об'єктом впливу. Допускаємо, що подібна детермінація відноситься й до участі жінок у політиці, оскільки їм належить експресивна роль, тобто фактично жінки є пасивними гравцями у політичному світі.

Інший підхід належить французькій письменниці, філософу та теоретику фемінізму Симоні де Бовуар. Найвідомішою її роботою є книга «Друга стаття», яку цілком можна віднести до «класики» теорії фемінізму. І хоча книга вийшла в 1949 році, вона все ще залишається дуже актуальною для осмислення становища жінки в сучасному суспільстві та політиці. Основна теза книги Друга стаття [10]: «Жінкою не народжуються, нею стають» відсилає нас до соціального конструкту поняття «жінка», «жіночність». Симона де Бовуар стверджує, що не існує такого явища, як жіноча природа і жіночність. Те, що вкладається в ці поняття обумовлено культурно і історично. Відповідно створюється певний міф, еталон, єдине монолітне уявлення про те, що є таке жінка і жіночність. Суспільство вимагає від кожної жінки відповідності даному образу, яке, по суті, неможливо. Гендерні відмінності не є природними або біологічними, але в соціокультурному просторі легітимізуються в даних категоріях. Більшою мірою дані відмінності виявляються в моделях поведінки, соціальних сферах, тобто практиках повсякденної взаємодії. При цьому владні відносини інкорпоровані в гендерні відносини, таким чином, що відмінності чоловічого і жіночого репрезентуються як нерівність можливостей різних

груп чоловіків і жінок.

Відмінності статей будуються на універсалістській точці зору, що ототожнює чоловіче з загальнолюдським і зводить жіноче до другорядної позиції «Іншого». За чоловіком в повсякденній свідомості закріплена роль творця, суб'єкта, господаря, а за жінкою – об'єкта його влади. Те, що вкладається в поняття «жінка»/«жіночність» покликане підтримувати існуючу ієрархію між статями. Будь-які спроби жінки зайняти позицію активного суб'єкта зазіхають на руйнування гендерного поділу і нерівності. Відповідно поняття «жінка» не просто включає в себе якісь категорії, ідеї, образи, але вбудовано в стосунки влади і підпорядкування. Саме це визначає, чому жінка набуває властивостей пасивного об'єкта.

Симона де Бовуар бачить потенціал звільнення жінки в економічній незалежності і зміні розподілу ресурсів в суспільстві. Вона підкреслює, що, не дивлячись на декларовану рівність прав чоловіків і жінок, наприклад, набуття жінкою виборчого права, реального звільнення жінці не приносить, це неможливо без економічної незалежності. Однак, при цьому важливо і зміна всієї соціальної структури, так як на думку Бовуар лише соціалістичне суспільство може запропонувати таку модель, при якій можливо подолати трудову експлуатацію і надати жінкам реальні ресурси для емансипації. Капіталістична система підтримує систему контролю чоловіків над жіночою працею. Суть цього контролю полягає в тому, що жінки не допускаються до високооплачуванним робочих місць, до продуктивних сфер праці (жінки найчастіше сконцентровані в невиробничих сферах). Все це підштовхує їх до розгляду шлюбу як засобу вирішення матеріальних проблем. Відносно участі жінок у політиці, то тут, наголошує С.Бовуар, необхідні зміни в існуючій системі влади, а саме, зміна структури влади та розподілу ресурсів, а також положення жінок на ринку праці.

Над цією проблемою всерйоз розмірковував П'єр Бурдьє. Із-під його пера вийшла, зокрема, книга-есе «Чоловіче панування» [11], яка була спеціально присвячена проблемам пригнічення жінок, тобто гендерної нерівно-

сті як політичного феномена. Бурдьє, доводив в ній, що гендерна нерівність є чи не найбільш надійною основою для підтримки соціальних ієрархій. Теоретик виходив з того, що збереження гендерної нерівності забезпечується за рахунок символічного насильства, тобто формування та підтримки гендерних стереотипів, певних символів і образів, які їх пояснюють та підсилюють, а отже, виробляють і відтворюють патерни панування і підпорядкування між чоловіками і жінками. В процесі взаємодії індивіди створюють колективні культурні схеми (фрейми), які впливають на його характер. Різного роду комунікації – ритуали, церемонії, взагалі закріплені форми емоційно мотивованої поведінки, які перетворюються на моделі доречної в конкретній ситуації поведінки, Бурдьє включив в об'ємне поняття «габітус» (від франц. «Habitat» – місце проживання, певна соціальна локація) Габітус у Бурдьє – це система надбаних в процесі соціалізації схильностей. Такі схильності, об'єктивно призначені для досягнення певних результатів, не передбачають свідомої спрямованості на ці результати і не вимагають особливої майстерності. Габітус зумовлений середовищем, умовами існування шляхом внутрішнього засвоєння правил індивідом. Це – результат його особистої історії і соціального досвіду. Разом з тим габітус структурує і новий досвід, який, в свою чергу, може трансформувати вихідні ментальні структури. Габітус залежить від соціальної «траєкторії» індивіда. В цьому плані габітус є «інкорпорований клас» (включаючи не тільки соціальні, а й біологічні властивості індивіда, наприклад, стать і вік). На думку Бурдьє, фактори, що впливають на індивідів протягом усього їхнього існування, утворюють систему, всередині якої головна увага припадає на наявний у них соціальний капітал, а також на відповідну диспозицію у відносинах виробництва і відтворення. Бурдьє переконаний в тому, що саме габітус надає владі символічний вимір – він дозволяє отримувати від домінованих згоду на панування. Механізм чоловічого панування забезпечений, в першу чергу, «диференційованою соціалізацією» чоловіків і жінок. Ця соціалізація конструює

чоловічий габітус через відносини з закріпленими сферами: економічною, політичною, релігійною, науковою. У цих просторах між чоловіками як би розігруються серйозні ігри – чоловіки приречені володіти ними. У той же час жінок привчають до того, що вони знаходяться на полюсі приватного, тобто юридично і фактично виключені з тих ігор, де стверджується і здійснюється мужність. Їм відводиться роль глядачок. Поза грою вони виявляються на тій підставі, що природа нібито обділила їх необхідними якостями: жіноча стать на відміну від чоловічої конструюється як стать, наділена переважно негативними, зневажливими характеристиками. Ці характеристики не дозволяють брати участь у публічній діяльності від першої особи, тобто на правах суб'єкту. А тому, як іронічно зауважує Бурдьє, диференційована соціалізація навчає «чоловіків любити ігри влади, а жінок – любити чоловіків, які в них грають» [11].

Цей аналіз диспозицій чоловіків і жінок спонукає Бурдьє вельми критично оцінювати наслідки формальної інституалізації жіночої участі в політиці. Він переконаний в тому, що звільнення жертв від символічного насильства не може здійснюватися тільки на основі указу. Більш того, на його думку, обмеження, що накладаються на поведінку жінок їх габітусом, найсильніше починають проявлятися саме тоді, коли зникає зовнішній примус і досягається формальне рівність їх прав (Право голосу, право на освіту, доступ до будь-яких професій, в тому числі політичних).

Припускаємо, що повноцінна, а не формальна, участь жінок у політиці можлива за умови руйнування ментальних конструкцій символічної переваги чоловіків, а також створення різних форм колективного контролю за соціальними механізмами панування, одним з ключових концептів якої є «габітус», який глибоко розкриває механізми, що забезпечують стійкість традиційних гендерних диспозицій в політичному полі.

На сьогодні сформувалась ціла низка сучасних концепцій гендерної рівності, оскільки це питання має наростаючу актуальність у

демократично орієнтованих державах. Формуються квоти на жіноче представництво в органах державної влади. І це має бути темою окремого дослідження.

Висновки. Теоретичні праці, які аналізувалися в цій статті, демонструють що більшість поглядів на питання статусно-ролевих взаємовідносин між чоловіками та жінками є маскулінно орієнтованими. Більшість державних правителів були саме чоловіками, поза одинокими випадками. Однак, якщо більш ретельно дослідити кожну з епох, то ми знайдемо праці теоретиків-філософів, які міркували про устрій суспільства, де чоловік та жінка є рівними (утопісти – Т.Мор, Т. Кампанелла, Сен-Симона, Ш. Фур'є), (К.Маркс та Ф.Енгельс з позиції революції та встановлення соціалізму), (М.Мід – опосередковано), (Симона де Бовуар як теоретик фемінізму), (П. Бурдьє – описуючи умови, за яких жінки нарівні і чоловіками стають повноцінними гравцями на політичному полі). Це звичайно можна вважати передумовою формування гендерної рівності. Практичний погляд на проблему показує, що реальні зміни у свідомості почалися тоді, коли жінки стали вважатися повноцінними членам громадянського суспільства, потім отримали деякі із громадянських прав (право голосувати на виборах, отримувати освіту, займатися суспільними справами). Отримання доступу до інформації надало більшості можливості жінкам реалізовувати свій потенціал поза межами домогосподарювання. Проте, повного гендерного паритету наразі не досягнуто навіть у багатьох сучасних демократичних країнах. Для розуміння ситуації щодо гендерного паритету є спеціальний термін «гендерний розрив», котрий означає відмінності між чоловіками та жінками у доступі до ресурсів та можливостей, у отриманні користі (вигоди) від освіти, послуг, зайнятості, політичної участі тощо. Однак, якщо це питання всерйоз непокоїть світову наукову та політичну спільноту та виноситься на порядок денний, то маємо підстави прогнозувати тенденцію до подальшої мінімізації гендерного розриву.

Бібліографічні посилання

1. Аристотель. Политика. *Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории* / Аристотель. М.: Литература, 1998.
2. Платон. Держава. *Мыслители Греции. От мифа к логике: Соч.* М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Х.: Фолио, 1998.
3. Трофимова М.К. Гностицизм и христианство. *Апокрифы древних христиан.* М., 1989. С. 168.
4. Шпренгер Я., Инститорис Г. Молот ведьм. М.: Атеист, 1930, С. 129.
5. Кристина Пизанская. Из «Книги о Граде женском». *Пятнадцать радостей брака.* М., 1991. С. 228.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. *Соч.* Т. 3. С. 31.
7. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. *Маркс К., Энгельс Ф. Соч.* Т. 21. С. 68.
8. М. Мид. Культура и мир детства. Избранные произведения. (главы из книги «Пол и темперамент в трех примитивных обществах») (с.233). Москва, «Наука» Главная редакция восточной литературы .1988.
9. Parsons T., Bales R. Family, Socialization and Interaction Process. New York: Free Press, 1955.
10. Бовуар С. Второй пол. М.: Прогресс; СПб: Алетейя, 1997.
11. Бурдье П. Мужское господство. Пер. с фр. Марковой Ю.В. *Социальное пространство: поля и практики.* М.: Институт экспериментальной социологии, СПб. Алетейя, 2005. С. 286-364.

References

1. Aristotel. Politika. *Aristotel. Etika. Politika. Ritorika. Poetika.* M.: Literatura, 1998.
2. Platon. Derzhava. *Myisliteli Gretsii. Ot mifa k logike: Soch.* M.: ZAO Izd-vo EKSMO-Press; H.: Folio, 1998.
3. Trofimova M.K. Gnostitsizm i hristianstvo. *Apokrifyi drevnih hristian.* M., 1989. S. 168.
4. Shprenger Ya., Institoris G. Molot vedm. M.: Ateist, 1930, S. 129.
5. Kristina Pizanskaya . Iz «Knigi o Grade zhenskoy». *Pyatnadsat radostey braka.* M., 1991. S. 228.
6. Marks K., Engels F. Nemetskaya ideologiya. *Soch.* T. 3. S. 31.
7. Engels F. Proishozhdenie semi, chastnoy sobstvennosti i gosudarstva. *Marks K., Engels F. Soch.* T. 21. S. 68.
8. M. Mid. Kultura i mir detstva. Izbrannyye proizvedeniya. (glavyi iz knigi «Pol i temperament v treh primitivnyih obschestvah») (с.233). Moskva, «Nauka», Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturyi. 1988.
9. Parsons T., Bales R. Family, Socialization and Interaction Process. New York: Free Press, 1955.
10. Bovuar S. Vtoroy pol. M.: Progress; SPb: Aleteya, 1997.
11. Burde P. Muzhskoe gospodstvo. Per. s fr. Markovoy Yu.V. *Sotsialnoe prostranstvo: polya i praktiki.* M.: Institut eksperimentalnoy sotsiologii, SPb. Aleteyya, 2005. S. 286-364.